

יג

“שנת הקהל” – מועדי השנה וזיקתם למעמד הקהל

הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת, קרא עוד בהיותו בחו"ל לעשות בחג סוכות שבמוצאי השמיטה מעמד "זכר למצוות הקהל", וכתב על כך את קונטרס "זכר למקדש – מצוות הקהל". בפועל, גם בשבתו בירושלים הוא לא עשה דבר ממשי במוצאי השמיטה בסוכות תרס"ד, בשל חלישותו הפיזית. עם זאת הוא הכתיר את השנה השמינית שבתחילתה מקיימים את מצוות הקהל בשם מיוחד: "שנת הקהל" (אדר היקר עמ' צז). לימים, גם הרב מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מלובביץ', קרא כך לשנה השמינית, והסביר שהמטרה היא ליצור רושם עמוק מתוכן המעמד למשך השנה כולה, בלימוד ובהתחדשות בתורה (שערי המועדים – שמיני עצרת, שמחת תורה, מצות הקהל, הוצאת היכל מנחם, עמ' שיט-שפד, ועוד).

המאמרים הקצרים הבאים הולכים בדרך זו: רעיונות קצרים סביב חודשי השנה ומועדיה וזיקתם למצוות הקהל (נציין שבדברים יהיו מעט חזרות על דברים שנכתבו כבר בהרחבה במאמרים אחרים בספר).

את מצוות הקהל מקיימים בחג הסוכות של השנה השמינית, אך "שנת הקהל" נפתחת עם היכנס ראש השנה של השנה השמינית, במצוות השמטת כספים: "וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב" (רמב"ם הל' שמיטה ויובל ט, ד). בשל מעלתה של מצווה ייחודית זו בראשה של השנה השמינית, נפתח בה טרם שנעסוק במצוות הקהל.

ערב ראש השנה, עם שקיעת החמה

להלוות, להשמיט, להשתקם

"וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה" (דברים טו, ב). על הנושאים-המלווים להשמיט את החובות שהלווים חייבים, ולא לתבעם עוד.

אשראי והלוואות מניעים את חיי הכלכלה ומאפשרים להשקיע ולפתח עסקים חדשים, מתוך הנחה שעל פי המסוכם בין הצדדים הקרן תוחזר. אך פעם בשבע שנים מצווה התורה לוותר ויתור ידוע מראש כל שבע שנים, על כספי הלוואה. הלוואת כסף למי שאין לו היא מצווה מהתורה: "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך" (שמות כב, כד). הלוואה לעני עדיפה על פני מתן צדקה ותמיכות אחרות. מדובר

על הלוואה בתנאים נוחים "לא תהיה לו כנושה", וללא ריבית "לא תשימון עליו נשך". ייעודה לאפשר ללווה להשקיע את הכסף, להרוויח, ולהשיב אח"כ את הקרן ולהיחלץ מעוניו. המלווה משדר בכך לעני מסר פסיכולוגי חשוב, לפיו הוא לא רואה בו אדם נזקק ומאמין בכוחו לעמוד על רגליו בכוחות עצמו. לעני שכזה מאפשרת התורה כל שבע שנים שלא להחזיר את כספי הלוואה, על מנת להתחיל את שיקומו הכלכלי מנקודה גבוהה יותר.

דרגה שניה היא המצווה להלוות ולסייע גם למי שיש לו והוא איננו מוגדר כנזקק וכעני. במקרה כזה אין סיבה שאיש עסקים שקיבל הלוואה או אשראי מבנק או מגוף כלכלי אחר לשם ביצוע עסקה גדולה לא ישיב את הלוואה. הוא איננו צריך להתעשר עוד על חשבונם. לא אליו התכוונה התורה במצוות שמיטת כספים.

המלווה, ההופך עם מצוות ההשמטה להיות נותן, משדרג את רמת החסד והנדיבות שלו לדרגה גבוהה יותר, ואין ספק שנדרש ממנו לעמוד בניסיון לא קל. אכן, קיים חשש שיהיו מלווים שלא ירצו להלוות, ועל כך הזהירה התורה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיק האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" (דברים טו, ט).

ובכל זאת, בשלהי הבית השני התופעה השלילית הזו רווחה, ובעקבותיה תיקן הלל הזקן את תקנתו המפורסמת, ה"פרוזבול" – מילה ביוונית שפירושה המילולי הוא מסמך ובו אישור מבית הדין המקנה למלווה לגבות החוב מאת הלווה.¹ על פי התורה, לבית דין ולגוף ציבורי מותר לגבות חוב, כיון שהגבייה לא נעשית לצורך אישי אלא לטובת הציבור, כדי למנוע עוולות חברתיות. האיסור בתורה הוא לגבות חובות אישיים: "לא יגוש את רעהו ואת אחיו". הלל הזקן הרחיב ופישט את אפשרות הגבייה, כך שאין צורך למסור ממש את שטרי החוב לבית הדין אלא מספיק שהמלווה ימסור הודעה חד צדדית לבית דין בכל מקום שהוא, שגביית חובותיו נעשית בשמם. הלל פעל במסגרת ההלכה ואין מדובר בפיקציה משפטית אלא על הרחבת אפשרות לגיטימית מהתורה. כשהלל ראה שהמחיר לקיום של שמיטת כספים מדרבנן בזמנו, כ"זכר לשיביעית", הוא שהעשירים נמנעים מלהלוות לעניים, הוא העדיף לתקן את הפרוזבול כתקנה הלכתית בעלת אופי חברתי שתעודד את העשירים להלוות ולסייע לנזקקים.

מיקוד מצוות שמיטת כספים לנזקקים ועניים בלבד, מעורר מחשבות בדבר חזרה לקיום המצווה מהתורה מבלי להזדקק לפרוזבול. זו מצווה ייחודית, שדווקא מי שמצליח ורואה ברכה בעסקיו, וב"ה יש רבים כאלו כיום, יכול לקיים אותה במלואה: לתת צדקה בתורת הלוואה במשך השנים, ולמחוק את החובות אחת לשבע שנים כדי לסייע עוד למי שמוכן ורוצה לעזור לעצמו.

1. ראה: יצחק גילת, "השתלשלותה של תקנת פרוזבול", פרקים בהשתלשלות ההלכה, עמ' 218.

הרב יוסף חיים, ה"בן איש חי" סיפר על מנהג שנהגו בבגדד ושראוי לעשותו כצעד לקראת קיומה המלא של מצוות שמיטת כספים: "והנה יש מתחסדים אחר שכותבים הפרוזבול, מלווה לחברו סך מה עשרה גרוש או פחות או יותר, ועל זה הסך לא יחול הפרוזבול, כיון שהלווהו אחר זמן הפרוזבול. ואז אחר ראש השנה כשיביא לו חברו המעות לפרעו יאמר לו: 'משמט אני', ולא יקבלם ממנו. ויאכל הלווה, ולחדי [=וישמח] במעות אילו, והמלווה לחדי במצות שמיטת כספים שקיים אותה בפועל. ותהילות לאל יתברך הנהגתי מצוה זו פה בעירנו בגדד... אשריהם ישראל אוהבי מצוות ה' ועושים אותם בשמחה" (בן איש חי, כי תבוא, שנה א, אות כו).

ההרגל הנפוץ בימים שלפני ראש השנה במוצאי השביעית לעשות פרוזבול, כאילו זו חובה הקבועה בהלכה, מבלי להעמיק ולחשוב על הרקע והסיבה לתקנה ולנחיצותה כיום, אולי תתחלף בקיום המצווה כפי שהיא בתורה, בצורה טבעית ופשוטה: "נתון נתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלך ידך" (דברים טו, י).

תשרי – ראש השנה

חצוצרות בראש השנה ובהקהל

"בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהילים צו, ו). לפני ה', בבית המקדש שהוא כחצר המלך, היו תוקעים בראש השנה בשופר ובחצוצרות: "שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר" (משנה ראש השנה ג, ג). התקיעות הם ביטוי להמלכת מלך, והמדורש (תנחומא נשא [ורשא], כד) מדמה המלכת מלך בשר ודם לסדר המלכת הקב"ה:

כמו שעושין למלך בשר ודם כשהוא עובר ממקום למקום, מה הם עושין? מביאין לפידין ואבוקות, ותוקעין לפניו בחצוצרות ובשופרות. כך עשו לפני הקב"ה, שנאמר: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'".

כך היה בהמלכת שלמה המלך: "ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך" (מלכים א, א, לט), וכך היה בהמלכת יואש בן אחזיהו: "ויתן עליו את הנזר ואת העדות וימלכו אתו וימשחוהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך... והנה המלך עמד על העמוד כמשפט והשרים והחצוצרות אל המלך וכל עם הארץ שמח ותוקע בחצוצרות" (מלכים ב, יא, יב-יד).

גם במעמד הקהל תוקעים בחצוצרות ברחובות ירושלים, וכדברי התוספתא (סוטה [ליברמן] ז, רט): "אותו היום כהנים עומדין בגדרים ובפרצות וחצוצרות של זהב בדיהם, תוקעין ומריעין ותוקעין". אפשר לראות את התקיעה בחצוצרות כאמצעי לקיבוץ

העם למעמד, אך נראה שהרמב"ם הבין שלתקיעות ביום מעמד הקהל ברחבי ירושלים יש מעלה נוספת: "כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם" (רמב"ם הל' חגיגה ג, ד). דיוק בדבריו מראה שהתקיעות הן חלק מהתשובה לשאלה: "כיצד הוא קורא", כלומר: התקיעות הן חלק מהותי מהמעמד, ומהקריאה בתורה. קריאה בלי תקיעה מוקדמת בחצוצרות היא חסרה. יתכן וייעודה כמו בראש השנה – המלכת ה' בחצרו בבית המקדש, שלאחריה בא העם לשמוע על המצוות כפי שהן כתובות בפרשיות אותן המלך היה קורא. העובדה שהמלך עצמו הוא זה שמוביל את המעמד, מלמדת על קבלתה של התורה ע"י העם כולו במובן הלאומי. הרמב"ם ראה ערך רב בתקיעה בחצוצרה כחלק מהמעמד, וסבר שלא ניתן לקיים את ההקהל ללא תקיעה בחצוצרות. אם מעמד הקהל חל בשבת, הוא נדחה בשל כך "מפני תקיעת החצוצרות והתחינות שאינן דוחין את השבת" (שם ג, ז).

אופיו של ראש השנה כפי שהוא מוכר לנו, כשהמוני בית ישראל מתכנסים בבתי כנסיות לתפילה ולשמוע את קול השופר, מזכיר במובן מה את מעמד הקהל המתקיים פעם בשבע שנים. הוא מעין מעמד הקהל קטן יותר בכל מקום בו מתכנסים לתפילה. אמנם, ראש השנה הוא יום המלכת ה', ואין בו וידויים וסליחות בעוד שבמעמד הקהל היו תחינות בברכה השביעית של המלך: "שביעית מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכול וחותרם בה הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכין להושע, ברוך אתה ה' שומע תפלה" (שם ג, ד).

בפסוק המסיים בראש השנה את פסוקי השופרות אין נזכר שופר אלא חצוצרה: "ביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם" (במדבר י, ט). היו שערערו על כך, אבל הראב"י כתב: "ואותו פסוק קבעוהו בתפלה שהוא דברי רצוי ורחמים" (רא"ש, ראש השנה פרק ד סימן ג). זו בקשה לחידוש עבודת המקדש במשמעות כפולה: חידוש עבודת הקרבנות הקרבים על המזבח עליהם תוקעים בחצוצרות, וחידוש התקיעות במקדש בשופר ובחצוצרות, בראש השנה ובמעמד הקהל.

תשרי – יום כיפור

קריאה בתורה במקדש ביום הכיפורים ובהקהל

ביום כיפור, עם סיום עבודת הכהן הגדול, הוא היה יוצא לעזרת נשים וקורא בפני הנוכחים שנמצאים שם את הפסוקים מסדר העבודה שבפרשת אחרי מות (ויקרא טז), ופסוקים מפרשת המועדות שבפרשת אמור (ויקרא כג). במשנה (סוטה ז, ז) מתוארים השלבים שלפני ואחרי הקריאה בהרחבה רבה:

ברכות כהן גדול כיצד? חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל, וקורא עומד... ומברך עליה שמונה ברכות: על התורה, ועל העבודה, ועל ההודיה, ועל מחילת העוון, ועל המקדש, ועל ישראל, ועל הכהנים, ועל שאר התפלה.

קריאה זו איננה חובה מהתורה אלא תקנת חכמים. הכהן היה קורא בבגדי לבן שלו אם רצה (משנה יומא ז, א), והקריאה הייתה בעזרת נשים. אין חובה לקהל לצפות בעבודת היום, ואין חובה כלל לשמוע את קריאתו, אלא שמי שהיה נוכח במקדש בא לשמוע גם את קריאת הכהן הגדול.

במשנה הבאה (סוטה ז, ח) מתואר סדר הקריאה במעמד הקהל, הדומה להפליא לסדר הקריאה של הכהן הגדול ביום כיפור:

פרשת המלך כיצד? ... חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול, וכהן גדול נותנה למלך. והמלך עומד ומקבל, וקורא יושב. וקורא... עד שגומר כל הפרשה. ברכות שכהן גדול מברך אותן המלך מברך אותן, אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העוון.

במעמד הקהל המצווה היא לקרוא בפני כל העם, האנשים הנשים הטף והגרים, "פרשיות שהן מזרזות אותן במצוות ומחזקות ידיהם בדת האמת" (רמב"ם הל' חגיגה ג, א). לעומת זאת, ביום כיפור אין חובה כלל לשמוע את הקריאה מהכהן הגדול. סדר הקריאה בשני המעמדות דומה, אך בולט לעין שביום כיפור הכהן הגדול עומד במרכז, בעוד שבמרכז מעמד הקהל עומד המלך, והכהן הגדול מוסר לו את ספר התורה וחולק לו כבוד.

ספר התורה בו היו קוראים המלך והכהן הגדול הוא ספר העזרה (רש"י בבא בתרא יד ע"ב ד"ה ספר). ספר העזרה הוא הספר שכתב משה רבנו ביום פטירתו וש"הונח בארון, שאם יבקש לזייף דבר, שיהיו מוצאים אותו בארון" (דברים רבה ט, ט). לא הכול מסכימים לכך שהכהן והמלך קראו מספר העזרה, שהרי לא מצאנו בסדר יום כיפור שכהן גדול היה מוציא את ספר התורה מקודש הקודשים לקרוא בו, ומה גם שהקריאה בתורה היא לאחר שסיים את כל העבודה (תוספות ב"ב יד ע"א ד"ה שלא). גם לא מצאנו שהמלך או כהן גדול היה נכנס בסוכות לקודש הקדשים כדי להוציא ולהכניס אח"כ בחזרה את ספר התורה מתוך העזרה.

אמנם, יתכן ש"ספר העזרה" האמור אינו הספר המונח בארון בקדש הקדשים אלא ספרו של שבט לוי, עליו נאמר "ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל" (דברים לא, ט). פסוק מלמד

על כתיבת שנים-עשר ספרי תורה לכל השבטים ובאופן מיוחד לשבט לוי, והפסוקים הבאים אחריו (דברים לא, י-יד) הם הפסוקים של מצוות הקהל, בהם נאמר "תקרא את התורה הזאת" (שם יא), ויתכן שהכוונה לספר התורה שנמצא ביד הכהנים בני לוי. כהן גדול היה קורא בספר זה ביום כיפור מפני שזה הספר של שבט לוי וסביר להניח שהיו קוראים בו במשך כל השנה, ואילו המלך יכל אמנם לקרוא מספרו שלו, אך גם הוא קורא בספר של שבט לוי שהיה מונח בעזרת ישראל, מפני שזהו הספר ממנו הוא העתיק את ספרו שלו (ירושלמי סנהדרין ב, ו ורמב"ם הל' מלכים ג, א). כיון שהוא נמצא במקדש, הוא קורא מהמקור ולא מן ההעתק.²

הדמיון הרב בין שני המעמדות בהם קוראים בספר העזרה בעזרת נשים – בכל שנה ביום כיפור על ידי הכהן הגדול, ופעם בשבע שנים על ידי המלך – מלמד על מרכזיות המקדש בחיי האומה מצדדים שונים אך משלימים: מצד אחד כמרכז הקודש, הטהרה והכפרה של העם כולו ביום כיפור – "כי ביום הזה יכפר עליכם" באמצעות הכהן הגדול, תפילתו ועבודתו שבקודש הקדשים, עבור כל עם ישראל בכל מקום שהם, ומצד שני כמרכז לאומי, בהתכנסות ההמונית במקדש אחת לשבע שנים כשהמלך עומד במרכז וסביבו כל העם, והמטרה היא "לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה וישמח ה' במעשיו, וכענין שכתוב בפירוש בזאת המצוה ולמען ילמדו ויראו את ה'" (ספר החינוך מצווה תריב). דבר זה מלמד אותנו על הזרימה ההדדית מהמקדש לעם ישראל (בעבודת יום הכיפורים) ומעם ישראל למקדש (במעמד הקהל). קבלת תורה מחודשת על ידי המלך והעם, ותפילה, טהרה וכפרה על ידי הכהן הגדול.

"אשרי עין ראתה... בשמחת קהלנו... בדיצת קהלנו... קהל קדושים רוגשים בבית

קדשי הקדשים – הלא למשמע אוזן דאבה נפשנו" (פיוט מסדר העבודה).

תשרי – סוכות

זכר לשמחת בית השואבה ולמעמד הקהל

מעמד הקהל היה מתקיים אחת לשבע שנים במוצאי יום טוב הראשון של סוכות בעזרת הנשים שבמקדש. המלך היה קורא את התורה בפני כל ישראל, המצווים "שישמעו קריאתו... ולהקשיב אזנם לשמוע... חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה. ומי שאינו יכול לשמוע מכוין לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת

2. בהרחבה במאמרי: "ספר התורה בקריאת ההקהל וביום כיפור", מועדי יהודה וישראל, עמ' 83-91.

ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל" (רמב"ם הל' חגיגה ג, ו).

יש להניח שעם סיום מעמד הקהל הייתה פורצת שמחה גדולה, שהרי בכל שנה במוצאי יום טוב הראשון היו הכול שמחים בשמחת בית השואבה. הרמב"ם (הל' לולב ה, יד) האריך לפרט ולתאר את השמחה הגדולה שהייתה בעזרת הנשים במקדש בכל שנה בחג הסוכות החל ממוצאי יום טוב הראשון, שבמרכזה "גדולי חכמי ישראל, וראשי הישיבות והסנהדרין, והחסידים, והזקנים, ואנשי מעשה, הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות", בעוד ש"כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמוע" (שם). גם כאן התכונה של ההמון, למעט החכמים והגדולים, היא השמיעה והראיה.

את המקור לשמחה הגדולה במקדש למד הרמב"ם מהפסוק: "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" (ויקרא כג, מ), שבהלכה אחרת (הל' לולב ז, יג) הוא ציין כמקור ממנו למדים על חובת נטילת ארבעה מינים במקדש. מכאן, שהשמחה הגדולה בכל לילה מלילות חג הסוכות הייתה הכנה לקראת מצוות נטילת לולב בבית המקדש ביום שלמחרת.

אם נסדר את לוח הזמנים והאירועים בעזרת נשים במקדש בסוכות שלאחר שנת השמיטה, במוצאי יום טוב הראשון ולמחרתו, נקבל כך: עם צאת החג, התקיים מעמד הקהל בו הכול התכנסו לשמוע את קריאת התורה של המלך. עם סיום המעמד פרצה שמחה גדולה מאד, שבמרכזה גדולי ישראל בתורה ובמעשה, וכמובן שאף המלך, בהיותו איש המעשה הגדול ביותר בישראל, השתתף בשמחה זו. ההמון הרחב המשיך לצפות במנהיגיו השמחים, ולהתרשם רושם פנימי עז, מקבלת התורה המחודשת ומהשמחה הגדולה שפרצה עם סיום המעמד, ו"מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו" (סוכה נא ע"א). כל זה לקראת עבודת היום במקדש, ובכללה נטילת ארבעה מינים שאפשרית במקדש בלבד בשאר ימי החג. כך תאר את הימים הללו רבי יהושע בן חנניה (סוכה נג ע"א):

כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו. כיצד?
שעה ראשונה – תמיד של שחר, משם – לתפלה, משם – לקרבן מוסף,
משם – לתפלת המוספין, משם – לבית המדרש, משם – לאכילה
ושתיה, משם – לתפלת המנחה, משם לתמיד של בין הערבים, מכאן
ואילך – לשמחת בית השואבה.

את השמחה הגדולה וההתלהבות בעבודת ה' שהייתה במקדש בימי הסוכות בכל שנה ושנה, ובמיוחד בסוכות שבמוצאי שמיטה, לא ניתן לשחזר או למצוא לה תחליף. ובכל זאת, בקהילות רבות הונהג החל מלפני קרוב לשלוש מאות שנה לקיים שמחה

מיוחדת בחג סוכות, כזכר לשמחת בית השואבה. יסודה הוא בהנהגת הרב חיים אבועלפיה מטבריה, בה תמך גם הרב חיים בן עטר, בעל "אור החיים" הקדוש.³ בסוכות תש"ו החל ר' שמואל זנוויל כהנא (שז"ך), שלימים שימש כמנכ"ל משרד הדתות, לעשות זכר למעמד הקהל בתמיכת הרבנים הראשיים. הוא מימש את קריאתו של הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת, לעשות זכר למצווה זו, ומאז בכל סוכות שבמוצאי שמיטה (למעט סוכות תשל"ד, בשל מלחמת יום כיפור) מתקיימים מעמדות זכר להקהל בירושלים. בתחילה התקיימו המעמדות בבתי כנסת בעיר, ומאז מלחמת ששת הימים ברחבת הכותל המערבי. הרבנים הראשיים לדורותיהם יחד עם רבני ערים ודיינים הם הקוראים בתורה במעמד זה, והיו פעמים שגם ראשי המדינה נשיאים ושופטים, נטלו חלק במעמד.

מעמדות שמטרתם רק להזכיר את שהיה לא יכולים להעצים רוחנית באותו אופן בו מקיימים את המצווה המקורית, ובכל זאת ערך רב יש בהם. הם לא נועדו רק לציין את שהיה בעבר ולא להשכיחו בהווה, אלא לעורר אותנו בכל פעם מחדש למצב השלם, לדרוש לציון ולזכור שעבודת ה' שלנו כפרטים וכעם, עם זאת שאנו כל כך רגילים לה ולהלכותיה, היא חסרה ולא שלמה: "ומזה נקח מוסר, כי אלה הזכרונות האחדים למקדש, לא ללמד על עצמם יצאו, כי אם ללמד על הכלל כולו יצאו, לזרז רוח נבוננו ושוקדי דלתי תורתנו לשוב משמרת הקודש בתלמוד כל ענייני המקדש והקודש, ובזה ניתן יד לעזרת עמנו ונפתח פתח תקוה לישועת ה' לנו, המציץ מן החרכים ומצפה לעת נפנה אליו וניוושעה" (הרא"ה קוק, שו"ת משפט כהן, הקדמה, עמ' טז).

חשוון

הושע ה' את עמך ישראל

עם סיום קריאת התורה במעמד הקהל היה המלך מברך שמונה ברכות: על התורה, ועל העבודה, ועל ההודיה, ועל הרגלים, ועל המקדש, ועל ישראל, ועל הכהנים, ועל שאר התפלה (משנה סוטה ז, ח-ט). את הברכות הללו בירך גם הכהן הגדול מספר ימים קודם לכן, עם סיום קריאתו בתורה, אלא שבמקום הברכה על הרגלים בירך הכהן הגדול על מחילת העוון.

בתלמוד ירושלמי (יומא ז, א) מפורטות חתימות הברכות:

על התורה – הבוחר בתורה. על העבודה – שאותך לבדך ביראה נעבוד.
על ההודיה – הטוב לך להודות. על הרגלים. על המקדש – הבוחר

3. בהרחבה במאמרי: "תולדות המנהג לזכר שמחת בית השואבה", מועדי יהודה וישראל, עמ' 158-169.

במקדש. ואמר רבי אידי: השוכן בציון. ועל ישראל – הבוחר בישראל. ועל הכהנים – הבוחר בכהנים. ועל שאר תפילה – תחינה ובקשה שעמך ישראל צריכין להיושע לפניך, ברוך אתה ה' שומע תפילה.

נוסח הברכות קבוע וידוע, וכנראה שכאן מופיע הנוסח הראשוני מזמן בית שני של הברכות המוכרות הללו, וכפי שאת חלקן אנו מברכים גם כיום בברכות ההפטרות. זאת למעט הברכה האחרונה "על שאר התפילה", הפתוחה לליבו ולהבנתו של המלך בעת מעמד הקהל ושל הכהן הגדול ביום כיפור. המלך "מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכול" (רמב"ם הל' חגיגה ג, ד), והכהן הגדול "אומר תפלה ותחנה ורנה ובקשה כפי מה שהוא רגיל" (רמב"ם הל' עבודת יום הכיפורים ג, יא). לאחר כל הבקשות שבברכה השביעית הם היו חותמים: "וחותם בה – הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכין להושע, ברוך אתה ה' שומע תפלה" (רמב"ם הל' חגיגה, שם).

על מה היו מתפללים המלך והכהן הגדול, ועל איזו תשועה ייחודית לה זקוק עם ישראל הם היו מבקשים? המפרשים מציעים פירושים שונים ומגוונים – ברכות לטובת הכלל, לאומה, או ברכות אישיות: "מתפלל לתשועת ישראל ושינחילם ה' נצחון" (רמב"ם, פירוש המשנה יומא ז, א); "תפלה ותחנה ובקשה דרך כלל שיושיע ד' את ישראל, וכולל דברים הצריכים להם לפי הזמן" (המאירי, יומא סח ע"ב); "שיושיע הקב"ה לכל יחיד מצרתו" (תפארת ישראל, סוטה פרק ז, יכין אות מז).

יתכן עוד שהתפילה על התשועה הייתה מכוונת לגשם. בולט לעין שבתפילת יום הכיפורים היה הכהן הגדול מתפלל בתפילתו הקצרה שבהיכל על הגשם:

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שתהא שנה זו הבאה עלינו ועל כל עמך בית ישראל בכל מקום שהם, אם שחונה – גשומה. ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים לענין הגשם בשעה שהעולם צריך לו.

וכבר שאלו: "צריך טעם, מפני מה התפלל על גשמים יותר מכל דבר?" (גבורת ארי, יומא נג ע"ב). התשובה לכך היא, שגשמים בעיתם ובזמנם, לפי הצורך ובכמות הראויה, היא הבסיס הקיומי לחיים אנושיים. כך הסביר הרמב"ן את ברכת התורה "ונתתי גשמיכם בעתם" (ויקרא כו, ד):

הקדים דבר הגשמים כי בבואם בעתם כאשר יאות יהיה האויר זך וטוב, והמעיינות והנהרות טובים, ויהיה זה סיבת בריאות לגופים והפירות כולם ירבו ויתברכו בהן כאשר יאמר "ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פרו", והנה עם זה לא יחלה האדם ולא יהיה בהם משכלה ועקרה ובבהמתם וימלאו ימיהם. כי בהיות הגופים גדולים ובריאים יתקיימו כימי האדם, והנה היא גדולה שבברכות.

גם בימי חג הסוכות מתפללים על הגשם, ופיוטים רבים אותם אומרים – בעיקר בהושענא רבה, כשהקריאה החוזרת היא "הושע נא" – עוסקים בגשם. יתכן אם כן להציע, שחתימת הברכה האחרונה, שגם בה ביטוי דומה ל"הושע נא" – "הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכין להושע ברוך אתה ה' שומע תפלה" – מתמקדת בברכה על הגשם. כשמתברכים בגשם בעיתו ובזמנו זוהי הגדולה שבברכות כדברי הרמב"ן, ועל כן על כך היו מברכים – מתפללים הכהן הגדול ביום כיפור והמלך בחג הסוכות.

תפילה על הגשם משמעותית יותר אצל המלך מאשר אצל הכהן הגדול. המלך קרא בתורה בפני כל העם גם את פרשת "והיה אם שמוע", שם מודגשת התלות בין שמירת המצוות והשמיעה בקול ה' לבין ירידת הגשם. כעת, עם סיום הקריאה, הוא היה מתפלל שוב על הגשם, שודאי היה נצרך אף יותר מבשנה רגילה עבור אותם חקלאים ששבתו והובירו את שדותיהם. המסר הערכי העולה מהקריאה בתורה על ירידת הגשם ותלותה בשמיעה בקול ה' מחלחל אצל השומעים ואצל המלך, המנהיג ומוביל את חיי המשק והכלכלה. מים הם בסיס חיוני לכל, ובלעדיהם אי אפשר להניע דבר. המלך מתפלל על גשמים, בידיעה ששמירת התורה והמצוות היא הערובה למים בכמות ובאיכות הרצויה ונדרשת.

"למען תמים בדורותיו, הנמלט ברוב צדקותיו, מוצל משטף בבוא מבול מים... הושע נא והושיעה נא אבינו אתה" (הושענות להושענא רבה).

כסלו

פרשת הקהל בלשון הקודש

הרושם מעצם קיומו של מעמד הקהל במעמד כל ישראל היה רב יותר מעצם השמיעה של הקריאה בפועל. נדמיין לעצמנו קהל גדול כל כך, ובו גם ילדים קטנים מאד, שכולם חייבים להיות בשקט מוחלט על מנת לשמוע את הקריאה מהמלך. לא היו אז אמצעי הגברה מודרניים ומשוכללים כפי שיש כיום, והסבירות היא שרק העומדים בקרבת מקום למלך היו מצליחים לשמוע אותו בקריאתו. יתכן ויהיה מצב, בו יהיו אנשים מאד קרובים לבימת המלך, שאף זוכים לשמוע את דבריו, ובכל זאת אינם מבינים דבר, מפני שאת פרשת הקהל ואת הברכות היה המלך קורא בלשון הקודש בלבד, ועל כן יהודים שאינם דוברי עברית או גרים שהצטרפו רק לאחרונה ועדיין לא מתורגלים לשמוע ולהבין מיידית את שנקרא, יתקשו בוודאי לעקוב ולהבין גם אם יעמדו קרוב.

הרמב"ם היה ער לכך וכתב (הל' חגיגה ג, ו):

הקריאה והברכות בלשון הקדש, שנאמר: "תקרא את התורה הזאת" בלשונה. אף על פי שיש שם לועזות וגרים שאינם מכירים – חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני... ומי שאינו יכול לשמוע מכוון ליבו לקריאה זו, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת, ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה ומפי הגבורה שומעה.

יש לעשות את מרב המאמצים על מנת לשמוע את הקריאה, אך מי שלא זכה יתרשם בליבו מעצם הנוכחות הרבה ומהרצון האדיר של כל אלו שעשו מאמץ גדול ובאו עם כל בני ביתם לקבל על עצמם מחדש עול תורה ומצוות, למרות שלא ניתן להבטיח שכל הבאים למעמד ישמעו משהו. עצם הנוכחות במעמד הגדול הזה מספיקה לעורר שוב את הרצון להתחדש בתורה, וכדברי ספר החינוך (מצווה תריב):

ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם אנשים ונשים וטף לאמר: 'מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו?' ותהיה התשובה: 'לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו', ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה וישמח ה' במעשיו.

כאמור, לחלק מסוים מהנוכחים העובדה שהקריאה היא דווקא בלשון הקודש מקשה על השמיעה, ובכל זאת היא חייבת להיות בלשון הקדש. סיבת הדבר היא שבמעמד שמטרתו קבלת תורה מחודשת יש להשמיע את הדברים כפי שהם במקורם ובמשמעותם המלאה משורשם העליון, דברי אלוקים חיים, ללא כל שינוי ותרגום. באופן אישי ופרטי, למי שאיננו דובר עברית, יהיה ניתן לתרגם ולהסביר לו אחר כך את מה שנקרא ברבים, אך במעמד המרכזי בו הכול נוכחים אין משנים לעולם. כבר היה בעבר ניסיון לכפות על חכמי ישראל לתרגם את התורה ליוונית (מסכת

סופרים א, ז):

מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוונית, והיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל, שלא הייתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה.

הקושי אינו מפני שאין אפשרות טכנית לתרגם משפה לשפה, אלא מה שלא ניתן להמיר בדרך זו תכנים פנימיים עמוקים ועליונים, שגילויים בעולם הזה הוא רק בלשון הקדש. הניסיון להעמיד את התורה כעוד חכמה, כשווה בין שווים בין החכמות והפילוסופיות שמסתובבות בעולם, ולא לראותה כתורה אלוקית שמימית, הוא מה

שעומד מאחורי הקביעה לצום על כך בי' בטבת: "ומלך יון אנסני לכתוב דת יונית" (סליחות ל' בטבת). תרגום התורה ליוונית היה קשה כיום שנעשה בו העגל, כי חטא העגל נועד להמיר את האמונה בה' במעשי ידי אדם, "ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים, ועמי המיר כבודו בלוא יועיל" (ירמיהו ב, יא). חטא העגל הוא הניגוד הגמור למתן תורה, ומטרת מעמד הקהל הוא התחדשות המעמד כל שבע שנים, וחידוש הקישור והחיבור לתורה ולעם שנבחר לקיים את האמור בה.

חכמים גזרו בשלב מסוים גזירה פנימית שלא ללמד חכמה יוונית, כדי שגם יהודים לא יתפתו לחשוב שהנה יש חכמות אחרות ותובנות הגותיות שונות על החיים, המוסר וייעוד האדם, העם והעולם. לשון הגזירה היא: "ארור אשר ילמד את בנו חכמה יונית" (סוטה מט ע"ב). החשש והפחד הגדול היה שדווקא הנערים יתפתו וילכו שבי אחר החכמות הללו. "את התוכן, את החכמה, אין אנו צריכים לקבל אלא מתורתנו הקדושה. התוכן שלנו הוא עשיר ורענן ומכניס חיים אציליים ליחד ולרבים עד שאין אנו צריכים להשתמש בנידון זה בדברים שאולים" (הרא"ה קוק, מאמרי הראיה עמ' 476-477). לימוד תורה בהמון רב, בו נוכחים אנשים נשים וטף, היא התשובה הטובה ביותר לאותם יונים שרצו "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך".

טבת

הקהל בימי עזרא ונחמיה

אין במקרא תיאורים על קיום מעמד הקהל בשמיטה במוצאי סוכות, ובכל זאת מתוארים מעמדות שמזכירים מעמד זה בתוכנם. אחד מהם התקיים בתחילת ימי הבית השני, בהנהגתם של עזרא ונחמיה. מאחר וט' בטבת הוא יום פטירתו של עזרא הסופר (בעל הלכות גדולות, הל' ט באב ותעניות) – "טרוף טרוף בו הנותן אמרי שפר הוא עזרא הסופר" (סליחות ל' טבת) – נעיין במעין מעמד הקהל שעזרא עומד בראשו. נקדים רקע קצר על התקופה: עזרא עלה לארץ לאחר סיום בניין בית שני, והנהיג את שבי ציון היושבים בירושלים ובסביבותיה. מספר שנים אחריו עלה נחמיה לארץ, ומיד גייס את העם למשימת בניין החומה שלוותה בהפרעות מצד הנוכרים יושבי הארץ. שבי ציון עמדו בנחישות ובגבורה במשימה, בנו במשך היום ושמרו בלילה, עד שבכ"ה באלול, יום בריאת העולם, עמדה החומה על תילה. עזרא ונחמיה ביקשו לנצל את נוכחותם של כל שבי הגולה בירושלים ולהמשיך את המהלך המרומם והנשגב, ובראש השנה קיימו מעין מעמד הקהל:

וַיָּבִיא עֲזָרָא הַכֹּהֵן אֶת הַתּוֹרָה לְפָנֵי הַקֹּהֵל מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה וְכָל מִבֵּין
לְשִׁמְעַע בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי. וַיִּקְרָא בּוֹ לְפָנֵי הָרְחוּב אֲשֶׁר לְפָנֵי שַׁעַר

המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה. ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ויעמד אצלו מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה ומעשיה על מינו ומשמאלו פדיה ומישאל ומלכיה וחסם וחסבדנה זכריה משלם. ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם. ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול, ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחו לה' אפים ארצה (נחמיה ח, ב-ו).

חישוב מניין השנים מלמד שמעמד זה התרחש בתחילת שנת שמיטה. עזרא עלה בשנת שבע למלך (עזרא ז, ז), ובראש השנה שאחר עלייתו החלו למנות מניין שמיטות. נחמיה עלה לארץ בחודש אב בשנת עשרים למלך (נחמיה ב, א, יא; ו, טו), ומכאן שתשרי שאחריו הוא תחילת שנת שמיטה.

עיון בתכני המעמד שהיה בימי עזרא ונחמיה מזכיר הנהגות והלכות שקשורים לקריאת התורה בציבור בשני מועדים ומעמדים אחרים: למעמד הקהל ולקריאת הכהן הגדול ביום כיפור. המכנה המשותף לשני מעמדות אלה הוא שהם נערכים בעזרת נשים או ברחבה של הר הבית, וגם במעמד של עזרא ונחמיה הקריאה בתורה הייתה ברחבה שלפני שער המים.

הדמיון למעמד הקהל בולט גם בכך שנוכחים בו אנשים נשים וטף, וכן נאמר שם שהעם בכה בעת ששמע את הקריאה. הסבירות היא שהבכי הוא תגובה לשמיעת קריאת התוכחה של פרשת כי תבוא, הנקראת אף היא במעמד הקהל. מהפסוק המתאר את עזרא עומד על מגדל עץ למדו חז"ל (תוספתא סוטה [ליברמן] ז, יג) למעמד הקהל:

במה של עץ היו עושין לו בעזרה ויושב עליה. ר' ליעזר בן יעקב אומר: בהר הבית. שנאמר: "ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור ועד מחצית היום... ויעמד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לו לדבר... ויפתח עזרא הסופר לעיני העם" (נחמיה ח, ג-ה).

דמיון נוסף ליום כיפור הוא בכך שהעומד בראש המעמד היה עזרא הכהן, והוא שקרא בשם ה' האלהים הגדול" (נחמיה ח, ו) – "שגדלו בשם המפורש" (יומא סט ע"ב). שתי קבוצות של ששה אנשים עמדו מימינו ומשמאלו, ומכאן למדו חז"ל שהיום היחיד בשנה בו עולים ששה קרואים לתורה הוא ביום כיפור (מגילה כג ע"א). מה פשר החיבור של יום כיפור ומעמד הקהל בראש השנה? עזרא ולאחריו נחמיה הם מחדשי היישוב בארץ ישראל בתחילת ימי הבית השני, לאחר שבעים שנות גלות. האפשרות לעלות חזרה לירושלים ולבנות בה מחדש את המקדש איננה מעוררת את חשובי העם לעלות לארץ, ודווקא המיוחסים פחות עולים מבבל (קידושין סט ע"א).

העולים נגועים בנישואי תערובת, בחילולי שבת ובחוסר הקפדה על התורה והמצוות. עם עלייתו של נחמיה ארצה הוחל גם בהשלמת החומה סביב בית המקדש, ועזרא ונחמיה רוצים לנצל את התרוממות הרוח שבעם ישראל בעקבות השלמת מלאכת הבנייה כמנוף להתחזקות רוחנית. הציבור שפעל במסירות נפש גדולה לבנייה של חומת ירושלים חשף כוחות גדולים ועצומים שהיו גנוזים באומה, וזו העת לפתוח מעגל חדש עמוק יותר, פנימי יותר מבחינה רוחנית-דתית.

עזרא מרכיב את יסודות יום כיפור, יום הדין, עם יסודות מעמד הקהל, שהוא קבלת תורה מחודשת אחת לשבע שנים, ביום המלכת ה' שבראש השנה. הוא קורא בשם ה' הגדול, וקריאה גדולה זו איננה רק הגיית שם ה' המפורש ברבים אלא קריאה לעיון וללימוד מעמיק בתורה כולה למקצועותיה ונתיבותיה, לקבלת תורה ומצוות בשלמות ובהתחדשות, ובמיוחד בעת הגאולה והשיבה לארץ.⁴

וכך מלמדנו עזרא לדורות: "ואם באמת אנו קוראים בשם ד', בצורה שקריאה זו תנצח לפנינו בבית-מלחמתנו, הננו קרואים לאמר: 'הבו גודל לאלהינו'. כבימי קדם עלינו לקרוא לא סתם בשם ד', מה שמספיק לפעמים בעתות המנוחה, כי אם בשם ד' הגדול, כבימי המלחמה הגדולה על היצרים דעבודה זרה ודעבירה בימי יסוד המעלה בימי עזרא ואנשי כנסת הגדולה. והגודל הזה, שאנו צריכים לגדל את התיאוריה הרוחנית העליונה שלנו, צריך שיעלה במידתו הכמותית והאיכותית על כל אותן התיאוריות של חיילי השטנים למיניהם" (הרא"ה קוק, אגרות הראיה ב עמ' קע).

שבט

ט"ו בשבט ושנת הקהל

המועד המרכזי בחודש זה הוא ט"ו בשבט.

ראש השנה לנטיעות חל בא' בתשרי ולא בט"ו בשבט (משנה ראש השנה א, א), ומה עוד שאין הגיון וטעם לטעת עצים לקראת סוף עונת החורף. מנהג הנטיעות בט"ו בשבט החל לפני למעלה ממאה שנה, אך איננו מעוגן במקורות. נטיעת עצים חדשים בארץ ישראל היא מצווה חשובה, אך היא אינה קשורה לט"ו בשבט. סדר ט"ו בשבט על הפירות התייסד על ידי גורי האר"י ובהוראתו, באכילת פירות הארץ (הטריים והטובים), והתבסס אח"כ בקהילות החסידים והספרדים. בגלות אכלו פירות יבשים מאחר שבאמצע החורף לא היו פירות טריים, והדרך היחידה להביא פירות מהארץ לחו"ל הייתה רק כשהם יבשים. כיום, כשיש בחורף פירות טריים מגידולי ארץ ישראל, אין הגיון לאכול דווקא פירות יבשים, ובוודאי כשהם מיובאים מתורכיה או מיוון.

4. בהרחבה: "הקהל ומועדי תשרי בימי עזרא ונחמיה", שמעתין, 117-118 (אייר תשנ"ד), עמ' 5-11.

אם כך, לאחר ששללנו את המנהגים העממיים הרווחים – מהו עניינו האמיתי של ט"ו בשבט? ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילן. זהו תאריך קובע למספר עניינים הלכתיים הקשורים למצוות התלויות בארץ: חישוב שנות ערלה ונטע רבעי וחישוב שנות המעשר. אמצע החורף הוא פרק זמן מתאים מבחינה חקלאית על מנת להבחין בין היבולים של השנים השונות, ולכן הוא היום הקובע למניין שנות הערלה ונטע רבעי, ומנטע רבעי לחולין. זוהי משמעותו המקורית והבסיסית של ט"ו בשבט. איך כל ענייני המצוות התלויות בארץ קשורים למעמד הקהל? ובכן, בין הפרשיות שהמלך היה קורא, היו הפרשיות העוסקות במצוות הללו: "עשר תעשר" (דברים יד, כב-כט), 'וכי תכלה לעשר' (דברים כו, יב-טו) (משנה סוטה ז, ח). "אמר רבי אבהו: ולמה קורין 'עשר תעשר', 'כי תכלה לעשר'? על ידי שיצאו ישראל משביעית לשמינית, שלא לשכח את המעשרות" (ירושלמי סוטה ז, ח).

במוצאי השמיטה מתחילים שנות מעשר חדשות, ומאחר ועברה שנה בה לא עסקו בגידולים חקלאיים, והפרות היו הפקר ולא חלה עליהם כלל חובת תרומות ומעשרות, יש צורך להזכיר לכל הקהל את חובת המעשרות וההלכות הקשורות אליה. אין מדובר רק בתזכורת, אלא בהפנמה מתחדשת של מחויבות כל אדם לזולתו – בין אדם לחברו, ולמחויבותו הלאומית – ובהקשר זה לעבודת ה' במקדש.

הפרשת תרומות ומעשרות באופן מלא על פי מצוות התורה משאירה קצת פחות משמונים אחוז חולין ממה שהיה לבעלי הפירות בתחילה: ה'תרומה גדולה' בעין יפה היא 2.5 אחוזים, ממה שנשאר מפרישים עוד 10 אחוזים למעשר ראשון, וממה שנשאר לאחר מכן מפרישים עוד 10 אחוזים מעשר שני או מעשר עני. ברוב השנים נאכל כ-12 אחוזים מהיבול בטהרה על ידי הכהנים והבעלים, ועוד כ-10 אחוזים ניתן ללויים (שרשאים לאכלו אף בטומאה, וכן העניים בשנות מעשר עני). מדובר על כמות גדולה ביחס לכל קטיף – כחמישית! כשהמסר המרכזי המועבר על ידי כך הוא שאיכות היבול והכמות היא ביד ה', והמגדל או הקונה אינו התחנה האחרונה של השפע אלא משמש גם כצינור ושליח להעביר למי שאין לו או למקדש ולעובדים בו. התרומות והמעשרות לא נועדו לפתור רק את בעיית פרנסתם של עובדי המקדש, אלא גם לשמש כמכשיר חינוכי-תודעתי בין חיי הטבע והעבודה הארץ-ישראליים למרכז הקודש.

יש קושי רב לחבר את המסר הזה אלינו כיום. רבנויות וגופי כשרות אחרים דואגים, בצדק רב, שלחנויות הירקות יגיעו פירות וירקות מתוקנים, על מנת שלא להכשיל את מי שלא מודע לעניין. שומרי תורה ומצוות מקפידים גם כן לקנות בחנויות מפוקחות ומושגחות. הפרשת תרומות ומעשרות, וכל יתר המצוות התלויות בארץ, היא נחלתם הבלעדית של החקלאים ושל אותם עירוניים מעטים יחסית, המגדלים עצים וירקות בגינתם ובחצרם. רוב האנשים לא זוכים לקיים כלל את מצוות הפרשת תרומות ומעשרות ולא מחדדים את הקישור והחיבור למצוות הללו,

וממילא גם פחות מכירים את ההלכות והדינים שקשורים למצוות אלו. יש מקום לחשוב על כך שאולי, אדרבה, לפחות בחנויות הנמצאות במקומות בהם יש ציבור שמודע יותר לשמירת תורה ומצוות לא ימכרו פירות מתוקנים, וכל אדם בביתו יתרגל וירגיל את בני משפחתו במצוות אלו גם כן (כשם שמפרישים חלה באפייה ביתית, ועוד ועוד). גם לחקלאים היה הדבר טוב יותר, מאחר וכיום חקלאים מגדלים בדרך כלל בשטחים גדולים מאד, וכמות ההפרשה גדולה מאד, למרות שהכמות המופרשת כיום היא רק קצת מעל אחוז אחד בשל העובדה שתוקף המצוות הללו הוא מדרבנן (רמב"ם הל' תרומות א, כו ושו"ע יורה דעה סימן שלה סעיף ב). אדם שקונה פירות וירקות בצריכה ביתית ומפריש את הנדרש, מתרגל למצווה, וביחס אליו אין מדובר על כמות גדולה יותר.

אכן, מצוות הפרשת תרומות ומעשרות לא מתקיימת כיום באופן המלא, כי חובתן כיום מדרבנן, וגם זאת לאחר שנים רבות שעם ישראל לא היה בארצו והמצוות הללו לא קיימו כלל בגלות. אך דווקא בשל כך, הקריאה במעמד הקהל היא להתחדש ולהתרגל לקיימם, לקראת ימים גדולים בהם עם ישראל יהיה כולו בארצו, כשהמצוות התלויות בארץ ינהגו מהתורה, ונזכה ל"מקדש ה' כוננו ידיך" (שמות טו, יז) כשישראל במעמדם, לויים בשירם ובזמרים בעבודתם, במהרה בימינו.

אדר

להיקהל מנער ועד זקן ונשים

סיפור מגילת אסתר מלמד על התכנסות והתקהלות של כל העם בעת צרה. האמירה של המן "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים" (אסתר ג, ח) הביאה להתלכדות פנימית, כדברי אסתר למרדכי: "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן" (אסתר ד, טו) לצום ולתפילה.

הלכידות הזו העצימה את כוחם הפיזי של היהודים לאחר תלית המן והפיכת גזרותיו לטובתם: "להקהל ולעמד על נפשם, להשמיד ולהרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז" (אסתר ה, יא). הפועל קה"ל בהקשר זה חוזר כמה פעמים במגילה (אסתר ט, ב, טו-יח).

להתכנסות הפנימית הזו, להיקהלות, התלוותה גם העצמה רוחנית: "קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה" (אסתר ט, כז). חז"ל ראו בתקנת פורים לדורות אמירה רחבה יותר: "אמר רבא: הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב: 'קימו וקבלו היהודים' – קיימו מה שקיבלו כבר" (שבת פח ע"א). הוספת יום שמחה בלוח השנה ובו מצוות חדשות מכח תקנת חכמים – קריאת מגילה, משלוח מנות, מתנות

לאביונים ומשתה – הוא ביטוי לכך שעם ישראל שלם עם התורה ומצוותיה עד כדי כך שהוא מוכן להוסיף ולקבל עליו עוד מצוות.

לא רק זאת. המצווה המרכזית בפורים היא קריאת מגילה ברבים. עד תחילת ימי הבית שני היו קוראים בציבור בימי שני חמישי ובשבת בספר תורה בלבד. היה דיון בין החכמים ואסתר אם להכניס את סיפור מגילת אסתר לספרי הקודש (מגילה ז ע"א), ולבסוף, לא רק שמגילת אסתר נכללה בכתבי הקדש, אלא שאף תוקן לקרוא אותה ברבים (קריאת מגילות נוספות בציבור, וכן הפטרות, נתקנו אחר כך). למגילה עצמה, הכתובה על קלף, יש דינים והלכות המקבילים לדיני ספר תורה.

למקרא מגילה בציבור יש נקודת דמיון ייחודית למצוות הקהל באשר לנוכחות קטנים בבית הכנסת בעת קריאת המגילה. במצוות הקהל יש להביא אף ילדים קטנים למעמד: "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" (דברים לא, יב), וגם במקרא מגילה יש הוראה דומה: "בר קפרא אמר: צריך לקרותה לפני נשים ולפני קטנים, שאף אותם היו בספק [=גזרת המן]". ר' יהושע בן לוי עשה כן, היה מכנס את בניו ובני ביתו וקורא מגילה בפניהם (על פי ירושלמי מגילה ב, ה). וכך כתב הרב יוסף קארו: "מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה" (שולחן ערוך אורח חיים סימן תרפט סעיף ה). הדגש על הבאת קטנים וקטנות לבית הכנסת למקרא מגילה ייחודי ואינו בולט באשר להבאתם לתפילה או לתקיעת שופר למשל (אם כי הפוסקים המאוחרים מדגישים שמדובר בקטנים שמבינים את שקוראים ולא תינוקות שיפריעו, וכפי שבמעמד הקהל מביאים את הקטנים שמבינים).

בנוסף, גם מנהגים בקריאת המגילה שהתחדשו אחר כך נועדו בעיקרם לחינוך הקטנים: "נוהגין הקהל לקרות אלו הפסוקים בקול רם שהם עיקר התחלת הנס וסופו, והם: 'איש יהודי', 'ומרדכי יצא', 'ליהודים', 'כי מרדכי', כדי לעורר הקטנים שלא יישנו ויתנו לבם על הקריאה, ומקריין אותם הפסוקים כדי לחנכם" (משנה ברורה סימן תרפט ס"ק טז, ע"פ הלבוש).

העובדה שגם על הקטנים גזר המן את גזרתו "להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים" (אסתר ג, יג), חייבה אותם להיות שותפים בהודאה ובתודה על הנס שקרה ובפרסומו. במדרש (אסתר רבה [וילנא] פרשה י, ד) נאמר שהילדים הקטנים היו שותפים פעילים בסיפור ההצלה והנס:

"מהר קח את הלבוש ואת הסוס ויקח המן את הלבוש ואת הסוס" (אסתר ו, יא). הלך לו אצל מרדכי. כיון שהגידו למרדכי שהוא בא נתיירא עד מאד, והיה יושב ותלמידיו לפניו. אמר להם לתלמידיו: בני רוצו והבדלו מכאן, שלא תכוו בגחלת, שהרי המן הרשע בא להרגני. אמרו: אם תמות נמות עמך. אמר להם: אם כן, נעמוד בתפלה ונפטר מתוך התפלה. וחסלון צלותהון, יתבון ועסקין [=סיימו התפילה, וישבו ללמוד ולעסוק]

בהלכות מצות העומר שהרי אותו היום ט"ז בניסן היה, ובאותו היום היו מקריבין עומר בזמן שבית המקדש קיים.

יתכן והמיוחד בהבאת קטנים למקרא מגילה שורשו בנקודת הדמיון למצוות הקהל. המציאות המיוחדת בה רבים שומעים את התורה כאחד כמו במעמד הקהל, או רבים שמודים לקב"ה על הנס כמו במקרא מגילה, תשפיע, תרומם ותחבר גם את הקטנים לשורשיה הנצחיים של האומה, לתורה ולמצוות. לימוד תורה ברבים, כמו גם תפילה ומקרא מגילה ובו סיפור הנס וההצלה, עושה רושם עז על הנוכחים, ומביא להתחדשות בקבלת התורה בשמחה – "קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם" (אסתר ט, כז), וכמו במעמד הקהל בו הכול – אנשים נשים וטף, שותפים בקבלה זו.⁵

ניסן

סיפור יציאת מצרים כהקהל משפחתי

את מצוות הקהל מקיימים אחת לשבע שנים, במוצאי חג ראשון של סוכות שלאחר שנת שמיטה. את מצוות סיפור יציאת מצרים מקיימים מידי שנה בליל ט"ו בניסן: לאחר ששחטו את הפסח במקדש וצלוהו בירושלים מספר האב ביציאת מצרים לבני משפחתו, כשפסח מצה ומרור מונחים על שולחן הסדר המשפחתי. ההשוואה בין שני המעמדות אינה מקרית. הרמב"ם השתמש במטבעות לשון ייחודיות וזהות, שחלקן שאובות מדברי חז"ל, בהלכות ליל הסדר ובהלכות ההקהל. נראה שהרמב"ם ראה את אופן קיום מצוות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר כמתכונת הדומה ללימוד התורה במעמד הקהל. אמנם מעמד הקהל הוא של כל קהל ישראל, ומאיך ליל הסדר הוא אירוע בעל אופי משפחתי, אך המסגרת והמסרים בשני המעמדות דומים. יחד עם זאת, קיים שוני מהותי בדרך העברת המסרים ובדגשים בין ליל הסדר ומעמד הקהל.

א. אפילו כולנו חכמים

הקהלת כל ישראל, אנשים נשים וטף, היא לשם שחזור מעמד הר סיני וקבלת תורה מחודשת. עצם נוכחות כל קהל ישראל במעמד היא המרוממת את קהל השומעים, והיא זו שתביא להפנמת המסרים. לא מדובר על לימוד עיוני מדוקדק, אלא על הבנה כללית שתכליתה התקשרות והתחברות לעצם מציאות התורה בכנסת ישראל.

5. ראה עוד: הרב אליהו בקשי דורון, "טף למה הן באין" – במצות הקהל ובמקרא מגילה, שו"ת בנין אב, חלק ב סימן לד.

האישיות הכללית ביותר – המלך, שהוא ליבו של העם, הוא העומד בראש המעמד והמצווה לקרוא באזני העם. ליל הסדר, לעומת זאת, הוא מסגרת מצומצמת יותר ממעמד הקהל. זוהי מסגרת משפחתית או שכונתית, והמצווה מוטלת על הכול לספר ביציאת מצרים. בראש הסדר עומד אב המשפחה ותפקידו לספר את סיפור יציאת מצרים לכל אחד מהמסובים בשפה וברמה המתאימה לו.

בהקהל המלך קורא בלשון הקודש בלבד, וגם מי שאינו מבין, כמו הטף והגרים, חייב לשמוע את קריאתו. לעומת זאת, בליל הסדר אין עניין לקרוא ולספר דווקא בלשון הקודש, אלא בכל שפה ואופן שיובנו בצורה הטובה ביותר. במעמד הקהל השומעים הם פסיביים, ובליל הסדר השומעים פעילים הרבה יותר. על המספר לעשות שינויים ולגרות אותם לשאול ולהתעניין, כך שסיפור יציאת מצרים יופנם ויובן היטב. ההגדה עצמה בנויה בצורה של שאלות: "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?", "חכם מה הוא אומר?", "מנין שכל מכה ומכה?", "פסח מצה ומרור על שום מה?", ועוד. כל זאת בשונה מהקריאה הרצופה בתורה במסגרת מעמד הקהל של כלל ישראל.

גם באשר ליודעים ומבינים משתמש הרמב"ם במטבעות לשון דומות. בהקהל כתב הרמב"ם (הל' חגיגה ג, ו): "ואפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה חייבין לשמוע בכונה גדולה ויתרה", ובליל הסדר כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ז, א): "אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים". מטבעות הלשון דומות אולם פעולת העשייה שונה: בהקהל החכמים חייבים לשמוע, ובליל הסדר הם חייבים לספר – הפנמה פסיבית בהקהל, מול הפנמה אקטיבית בליל הסדר.

ב. פרשת ארמי אובד אבי

במעמד הקהל קוראים פרשיות מסוימות מספר דברים ללא כל הסבר ופרשנות, בעוד שבליל הסדר קוראים פרשיות ופסוקים מהתורה ו"כל המאריך לספר בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח" (רמב"ם הל' חמץ ומצה ז, א).

בולטת מכל פרשה אחת שנקראת גם בהקהל וגם בליל הסדר, והיא פרשת "ארמי אובד אבי" (דברים כו, ה-ח). ע"פ הרמב"ם (הל' חגיגה ג, א) בהקהל היה המלך קורא פרשה זו, המופיעה בתחילת פרשת כי תבא, על הסדר וללא כל ביאור ופירוש, בעוד שבליל הסדר פרשה זו עומדת במרכז מצוות הסיפור ביציאת מצרים ונדרשת כמעט מילה במילה במסגרת ההגדה. על דרשת פרשה זו באופן מיוחד הוסיף הרמב"ם וכתב (הל' חמץ ומצה ז, ד):

מתחיל ומספר שבתחילה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר עבודה זרה, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו

לנו ובחירותנו, והוא [=ובלבד] שידרוש "מארמי אובד אבי" עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח.

המצווה היא להאריך דווקא בדרשתה של פרשה זו, למרות שהמצווה ביסודה היא לספר ולהאריך בסיפור היציאה ממצרים באופן כללי. אף פרשה אחרת בתורה, אף לא מאלו שבספר שמות בהן מסופר על יציאת מצרים, לא נדרשת בהגדה בצורה כזו. פשר ההבדל באופן לימוד פרשת ארמי אובד אבי בליל הסדר ובהקהל הוא בדגשים השונים של המעמדות. מעמד הקהל הוא כעין מעמד הר סיני וקבלת תורה מחודשת, ולעומתו ליל הסדר הוא אירוע של התחברות להווייתנו הלאומית. התורה ניתנה לכלל ישראל באופן של הקהל: "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב, באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי" (דברים ד, י). מעמד הר סיני נקרא "יום הקהל" (דברים ט, י) וההדגשה היא נתינת התורה לעם ישראל כאומה, כאשר מתוך כך כל פרט מקבל על עצמו את התורה באופן אישי. הלימוד והעיון בתורה לעמוק התרחש אחר כך. במעמד הר סיני קבלו את הדברים כפי שהם וכך גם במעמד הקהל. אולם, בליל הסדר הדגש המרכזי בסיפור יציאת מצרים הוא ההתקשרות לתהליך ההתגבשות לעם במובן הלאומי – החל מאברהם אבינו העברי הראשון, דרך השעבוד במצרים והיציאה הניסית משם, ורק לבסוף מעמד הר סיני.⁶

אייר

פרשת המלך במדינת ישראל עצמאית

עיון בפסוקי הקהל מלמד שכמעט כל הנתונים על אופן קיומו של המעמד מפורשים שם, למעט שאלה אחת מרכזית אחת: מי הוא זה שאמור לקרוא את קריאת ההקהל בפני העם?

היה מתבקש שבראש מעמד הקהל המתקיים במקדש, שעניינו לימוד תורה, יעמוד הכהן הגדול שהמקדש הוא מקום עבודתו, או אולי ראש הסנהדרין היושבת אף היא בלשכת הגזית שבמקדש, ואולי אף הנביא המוכיח את העם. והנה, חז"ל פירשו שדווקא המלך הוא זה שעומד בראש מעמד הקהל. הפסוקים אותם יש לקרוא בעת מעמד הקהל הם פרשיות שונות מספר דברים, וכל הקריאה הזו נקראת בחז"ל "פרשת המלך" (משנה סוטה ז, ב; ז, ח). המלך הוא "לב כל קהל ישראל" (רמב"ם הל' מלכים ג, ו) והוא "שליח הוא להשמיע דברי האל" (רמב"ם הל' חגיגה ג, ו).

המסר העמוק העולה מהצבתו של השליט בראש מעמד הקהל הוא שאין הפרדה

6. בהרחבה במאמרי: "סיפור יציאת מצרים כהקהל משפחתי", מועדי יהודה וישראל, עמ' 385-394.

בין הדת למדינה. מדינתנו היא מדינה יהודית ולא מדינה אזרחית כללית, התורה היא המרכז והמוקד, ודווקא העומד בראש המדינה היהודית הוא החוזר, משנן ומחדש זאת לעם מדי שבע שנים – "להראות כי כתר מלכות מבוסס על כתר תורה" (מהר"ם אלשיך, דברים לא, יב). כל העם, האנשים הנשים הטף והגרים, כולם כאחד בראשותו של המלך, מקבלים מחדש את התורה: "וראוי שיהיה הראש והגדול אשר בעם, שהוא המלך, לפי שהמלך נפש כללית לעם ובהיותו הוא הקורא – היה כל ישראל קורא" (הרב יצחק אברבנאל, דברים לא, ז).

מעמד הקהל במקדש הוא הביטוי העליון והגבוה ביותר להווייתנו הייחודית כאומה: "מדינה שהיא ביסודה אידיאלית, שחקוק בהויתה תוכן אידיאלי היותר עליון שהוא באמת האושר היותר גדול של היחיד. מדינה זו היא באמת היותר עליונה בסולם האושר, ומדינה זו היא מדינתנו מדינת ישראל, יסוד כסא ד' בעולם, שכל חפצה הוא שיהיה ד' אחד ושמו אחד, שהוא באמת האושר היותר עליון" (אורות עמ' קס).

המדינות של אומות העולם הן מסגרות חיצוניות המאפשרות ליחידים שבהן להנות מחיים בהם כל פרט תורם לחברה ולכלל ונהנה בתמורה מחיים נוחים בתחומים שונים – כלכלה, בטחון, חינוך, שרותי בריאות וכל מסגרת שקיימת בחברה מתוקנת. המדינה היא תאגיד חברתי שמתקיימים בה תהליכים שונים שנועדו לשרת את הפרטים. במדינות מסוימות ישנם גם אידיאלים וערכים הנלווים לתאגיד החברתי, כמו שוויון, טובת היחיד וזכויותיו ועוד, אך הם אינם חלק מהותי מהמסגרת עצמה. מדינת ישראל היא אחרת: זו מדינה שנושאה הוא איננו טובתם של הפרטים היחידים, אלא מדינה שמגמתה לגלות שם שמים ואת אחדות ה' בעולם על ידי ההופעה של עם ישראל היושב בארצו וחי כאומה על פי התורה ומצוותיה. המעמד הנערך אחת לשבע שנים עם סיום מחזור שנות השמיטה, בו הדמות השלטונית הבכירה ביותר המלך, קורא בתורה בפני כל עם ישראל במקום המקודש ביותר, בבית המקדש מבטא את הייחודיות של מדינת ישראל.

מאז סוכות תש"ו החלו לקיים מעמדות זכר להקהל. בתחילה בבתי כנסת בירושלים ובהמשך, לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים ליד הכותל המערבי. מי שארגן את המעמדות הללו היה משרד הדתות והרבנות הראשית, והקוראים בתורה היו הרבנים הראשיים. על פי רוב לא היה ביטוי משמעותי במעמדים אלו לעומדים בראש המסגרות השלטוניות. פעמים מעטות בלבד הוזמנו נשיאי המדינה למעמד זכר להקהל, וכשבאו הם אכן נטלו חלק בקריאת התורה שבמעמד. הבנת פסוקי התורה על פי פרשנות חז"ל מלמדת שהיוזמה לקיום המעמד צריכה לבוא מצד השלטון ושהדמות המרכזית בו הוא המלך, בשל המשמעות העמוקה והחיבור הייחודי של התורה והמדינה.

סיוון

גרים במעמד הקהל

בתורה קיימת הדגשה מיוחדת על בואם של גרים למעמד הקהל: "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך" (דברים לא, יב). על אילו גרים מדובר? הרב אברהם אבן עזרא פירש: "וגרך – אולי יתייהד", כלומר שלדעתו מדובר על גר תושב, גוי תושב הארץ שקיבל על עצמו שבע מצוות בני נח. הסבר זה מבוסס כנראה על ההנחה הפרשנית שבכל מקום בו כתוב בתורה "גרך אשר בשעריך" הכוונה היא לגר תושב (תוספות בבא מציעא קיא ע"ב ד"ה מאחיק). להסבר זה, מעמד הקהל מיועד גם למעגלים היותר רחוקים – נכרים שרק קיבלו על עצמם משהו ממכלול המצוות מתוך מחשבה שאולי המעמד הנשגב והמרומם הזה יביאם להשלמת התהליך.

לעומת זאת, הרמב"ם (הל' חגיגה ג, ה-ו) פירש שהכוונה היא לגרי צדק, אלה שהשלימו את התהליך באופן מלא. אלא שהוא מוסיף ומציג את חובת גרי הצדק להשתתף במעמד הקהל ולשמוע את הקריאה מפי המלך דווקא בדרך מאד ייחודית:

הקריאה והברכות בלשון הקדש, שנאמר "תקרא את התורה הזאת" – בלשונה, אף על פי שיש שם לועזות.

וגרים שאינן מכירין, חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה, ומי שאינו יכול לשמוע מכוין לבו לקריאה זו. שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת. ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל.

בשתי הלכות אלו חבר הרמב"ם בין הקצוות שבעם בין גרים שמתקשים עדיין בשפה או בהבנת תוכן הדברים לבין חכמים גדולים שיודעים את התורה כולה. הכול מחויבים לכוון ולשמוע את פרשיות התורה הנקראות על ידי המלך. הגרים מצווים להיות נוכחים במעמד כדי שיתרשמו לפחות מהמסגרת ומהאופן בו נאמרים הדברים, מאחר ומעמד זה הוא ביטוי לתוכן הגרות.

מהותה של הגרות מורכבת משני חלקים שהם אחד: התחברות לאומה והתחברות לתורה ולמצוותיה. רות המואביה ביטאה זאת בארבע מילים: "עמך עמי ואלהיך אלהי" (רות א, טו). זו התחברות לכל הרצף ההיסטורי של עם ישראל ממעמד הר סיני עד היום בו מתגיייר הגר, למאורעות וליעדים של העם, כשיחד עם זה בא כמובן ההליך של קבלת תורה ומצוות. במעמד הקהל נפגשים הכול ובכללם גם הגרים, בחיבור המיוחד של תורה ואומה. המלך, העומד בראש הפירמידה של העם במובן הלאומי,

הוא זה שעומד בראש המעמד, והוא שליחו של הקב"ה להשמיע את דברי התורה. לכשיתבוננו הגרים התבוננות מעמיקה יותר במלך, יגלו ספר תורה נוסף מלבד ספר התורה ממנו הוא קורא בעת המעמד. המלך מצווה לכתוב לו ספר תורה מיוחד בנוסף לחובה המוטלת על כל יהודי לכתוב ספר תורה, ועל פי מסורת חז"ל המלך היה הולך במשך כל ימות השנה כשספר התורה הזה מחובר לזרועו (סנהדרין כא ע"ב). במעמד הקהל הוא היה קורא מספר התורה המונח בקביעות בעזרה, שממנו הועתק ספר התורה המלכותי. לכן, אף על פי שקשה לשמוע את קריאת המלך, ולמרות שדבריו לא תמיד מובנים לגרים, עליהם לבוא להתרשם ולהתפעל, ולהבין לכל הפחות ברמה החזותית את תוכן דבריו ואת משמעות הקבלה שקיבלו על עצמם בעת הליך הגרות. הרמב"ם הדגיש והוסיף בקשר לגרים שתוכנו ומהותו של מעמד הקהל הוא "כיום שניתנה בו בסיני... ויראה עצמו כאילו עתה נצטוו בה ומפי הגבורה שומעה", וזאת מאחר ומעמד הר סיני עצמו היה שלב הסיום בהליך הגרות הלאומי שעבר עם ישראל כולו מעת יציאת מצרים: "בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית: במילה, וטבילה וקרבתן. מילה היתה במצרים... וטבילה היתה במדבר קודם מתן תורה... וקרבתן" (רמב"ם הל' איסורי ביאה יג, א). ביציאת מצרים היה זה הליך שארך מפסח עד חג השבועות. המילה היא חותם אלוקי בבשר – הסרת הערלה והברית בגוף היא האות המבחין בינינו לבין אומות העולם. תחת הר סיני בשלושת ימי ההגבלה הם היטהרו והתקדשו והקריבו קרבנות, וביום מתן תורה קיבלו על עצמם תורה ומצוות.

מהגרות הלאומית הראשונה עולה מסר ולימוד לכל הגרים הפרטיים במהלך הדורות: "וכן לדורות, כשירצה הגוי להיכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה, צריך מילה, וטבילה, והרצאת קרבן" (שם הלכה ד). הגרים החדשים, אלו שמצטרפים במהלך הדרך, חווים ועוברים באופן אישי את התהליך שעם ישראל עבר כאומה בראשית דרכו.

מעמד הר סיני נקרא בתורה "יום הקהל": "ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל" (דברים ט, י); "עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל" (דברים י, ד); "ככל אשר שאלת מעם ה' אלוהיך בחרב ביום הקהל" (דברים יח, טז). על כן מעמד הקהל הוא שחזור והתחדשות של מעמד הר סיני אחת לשבע שנים. בשל כך עם ישראל כולו, המחובר לתורה ברצף מאז השלמת הליך הגרות הלאומי ביום מתן תורה בהר סיני, מצווה לבוא ולעמוד יחד עם הגרים המצטרפים שעברו הליך זה באופן אישי, ולקבל מחדש את התורה.

תמוז

ספר תורה – מלך שורף ומלך קורא

"חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז... נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל" (משנה תענית ד, ו). האירועים הללו, שהתרחשו בתאריך י"ז בתמוז, אירעו מאז היות עם ישראל במדבר ועד לחורבן בית שני: הלוחות נשברו על ידי משה רבנו ברדתו מהר סיני ארבעים יום לאחר מתן תורה, התמיד בטל בימי המצור על ירושלים בימי הבית הראשון מאחר ולא היו להם כבשים להקריב, הובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמיד (מנשה בבית ראשון או אפוסטמוס בבית שני) צלם בהיכל.

בין מכלול האירועים נתמקד כאן בשריפת התורה. שריפה של ספרי תורה בידי גויים היא אירוע שחזר על עצמו כמה וכמה פעמים במהלך ההיסטוריה היהודית. בשריפה ביטאו הגויים את רצונם למחוק ולכלות את המורשת והשורשים מהם יונק עם ישראל את רוחו וכוחו.

בימי הבית השני, התקופה שבה שרף אותו אפוסטמוס את התורה, מסופר על מלך אחר שנהג בצורה שונה בספר התורה במהלך מעמד הקהל, וזאת על אף היותו לא ראוי להיות מלך על ישראל. אגריפס המלך בחר לעמוד בעת קריאת התורה, למרות שיכול היה לשבת, וחכמים שבחוהו על כך שכן במעשה זה הוא העצים את היחס המכבד לתורה.

במקורות נוספים משמש אגריפס דגם להנהגה חיובית ביחס לתורה, למקדש ולזולת. "מעשה באגריפס המלך שהיה בא בדרך ושמע קולו [=של גביני כרוז, שהיה מכריז על סדר העבודה במקדש] בשלש פרסאות, וכשבא לביתו שיגר לו מתנות" (יומא כ ע"ב); "מעבירין את המת מלפני כלה, וזה וזה מלפני מלך ישראל. אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני כלה, ושבחוהו חכמים" (כתובות יז ע"א); "אגריפס המלך ביקש להקריב ביום אחד אלף עולות" (ויקרא רבה ג, ה); "אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה" (משנה ביכורים ג, ד), ועוד.

כאמור, לאותו אגריפס לא היו שורשים יהודיים, וכפי שמסופר במשנה (סוטה ז, ח): "וכשהגיע ל'לא תוכל לתת עליך איש נכרי' (דברים יז, טו) זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תתיירא אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה, אחינו אתה". על פי התורה, אסור היה לאגריפס למלוך מאחר שאמו ואביו לא היו יהודיים. עם ישראל אף נענש על החנופה הזאת: "באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כלייה, שהחניפו לו לאגריפס" (סוטה מא ע"ב). מדוע נענשו ישראל על שאמרו את אותן מילים לאגריפס, שחכמים שבחוהו? התשובה לכך היא שחכמים יודעים להבחין בין שבח לביקורת גם באותו אדם. לשבח את הראוי שבו, ולבקר את שאינו ראוי בו. חכמים שבחו את אגריפס על שעמד בעת

הקריאה ועל מעשיו החיוביים, יחד עם זאת שברור להם כי אינו ראוי למלכות. עובדה זו היא המולידה את הביקורת מצד אותם חכמים על החנופה לאגריפס מצד העם. על הציבור היה לשתוק ולא להגיב לדמעותיו של המלך. ייתכן כי אלמלא התמיכה הציבורית היו רגעי השיא הללו מביאים את אגריפס להרהור מחדש על תקינות מלכותו על עם ישראל. דבר זה אפשרי בהחלט מאחר ואחת המטרות בגללן הטילו את הקריאה על המלך היא בכדי לעורר אותו לשמירת התורה. כשהמלך מקבל ומכפיף עצמו לעול מלכות שמים בכוחו לעורר לכך גם את העם. תגובת הציבור לאגריפס מעידה שבמקרה זה עבר מסר הפוך.

מסיפורו האישי של אגריפס ניתן ללמוד שתי הדרכות משמעותיות. הראשונה נוגעת לצפיה שראוי שתהיה מהמנהיגות לכבד את הערכים השורשיים באומה, ובוודאי שלא לפגוע בהם ברמה הלאומית והציבורית. דברים אלו נכונים גם כאשר אותה מנהיגות רחוקה באופן אישי מקיום תורה ומצוות.

ההדרכה השנייה נוגעת לחכמים ולרבנים, וכן לעם כולו, והיא לגבות ולשבח מנהיגים על הנהגות ציבוריות חיוביות בכל הקשור לערכים הלאומיים של עם ישראל, ובד בבד לבקר (או לכל הפחות לא לגבות ובוודאי שלא לשבח) הנהגות שליליות והתנהלויות לא נכונות ברמה הציבורית והאישית.

מנחם אב

דרכי ציון האבלות

הרמב"ם כתב שלושה פרקים בהלכות חגיגה שבספרו משנה תורה: שני הפרקים הראשונים עוסקים במצוות העלייה לרגל שבכל שנה, והפרק השלישי עסק במצוות הקהל, הנתפסת כשדרוג של מצוות העלייה לרגל: "מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל" (הל' חגיגה ג, א). הרמב"ם ציין נקודת זמן ומהות. "בעלותם לרגל" – כלומר שמעמד הקהל הוא קומה נוספת וייחודית העומדת על גבי מצווה זו.

חורבן בית המקדש הביא להפסקת העלייה. ירמיהו הנביא מקונן על מצבה העגום של ירושלים מאז חורבנה: "דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולותיה נוגות והיא מר לה" (איכה א, ד). הביטוי: "מבלי באי מועד" מתייחס להפסקת העלייה לרגל לירושלים במועדים אין המון חוגג והכהנים לא מלאים את ייעודם בעבודת המקדש.

אילו זכינו היינו ממשיכים לקיים את שכתוב בתורה, עולים לרגל גם היום שלוש פעמים בשנה ומקיימים בכלל עליות אלו גם את מצוות הקהל. כעת, משלא זכינו, אנו צריכים לקונן על כך ולקרוא: "דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד". המשך הפסוק:

"בתולותיה נוגות והיא מר לה" רומז לאירוע מיוחד שהתקיים בחודש אב – חגיגת ט"ו באב. ביום זה (וכן ביום כיפור) היו בנות ישראל מחוללות בכרמים ומשתדכות לבחירי ליבן (ע"פ התרגום לאיכה), וגם מנהג זה פסק עם החורבן. גם חורבן בית המקדש נקשר למוצאי השמיטה: "ר' יוסה אומר: מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. כשחרב בית המקדש בראשונה מוצאי שבת ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב היתה ותשעה באב היה, וכן בשניה" (תוספתא תענית ג, ט). הגמרא בערכין (יב ע"א-יג ע"א) דנה באריכות האם כך היה, ומוכיחה על בסיס חישובי שנים שאכן בית ראשון נחרב במוצאי שביעית, ולשיטת ר' יהודה בברייתא כך גם בבית שני. מה המשמעות לכך שבתי המקדש (ולפחות אחד מהם) חרבו במוצאי שביעית? התשובה לשאלה זו מצויה בתוכחה שבפרשת בחוקותי, שם קושרת התורה בין אי שמירת התורה והמצוות לגלות ומתוך כך לביטול מצוות השמיטה:

והַשְּׁמַתִּי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ, וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אִיְבֵיכֶם הַיְשָׁבִים בָּהּ. וְאַתְּכֶם אֲזַרְהָ בַגּוֹיִם וְהִרִיקְתִּי אַחֲרֵיכֶם חָרֵב, וְהִיתָה אֲרֻצְכֶם שְׁמָמָה וְעִרְיָכֶם יְהִיו חֲרָבָה. אֲזִ תִּרְצָה הָאָרֶץ אֶת שְׁבַתְתֶּיהָ כֹּל יְמֵי הַשְּׁמָה וְאַתֶּם בְּאָרֶץ אִיְבֵיכֶם, אֲזִ תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת שְׁבַתְתֶּיהָ. כֹּל יְמֵי הַשְּׁמָה תִּשְׁבַּת, אֶת אֲשֶׁר לֹא שְׁבַתְתֶּיךָ בְּשַׁבְּתֶיךָ עָלֶיהָ (ויקרא כו, לב-לה).

וכך אומרים חז"ל: "גלות בא לעולם על עובדי עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכת דמים ועל השמטת הארץ" (אבות ה, ט) – "על שמיטת הארץ מנין? שנאמר: 'אז תרצה הארץ את שבתותיה'. אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל: הואיל ואי אתם משמטים את הארץ היא תשמט אתכם. מספר ירחים שאין אתם משמטים אותה היא תשמט מאליה" (אבות דרבי נתן נוסחא א פרק לח). ואכן, גלות בית ראשון נמשכה שבעים שנה, כתגובה לאי שמירת שבעים שמיטות (רש"י ויקרא כו, לה).

בקינות לט' באב מופיעים דברי ר' אלעזר הקליר המציין זאת: "גלתה מארצה כלה מקושטה, בעוון מעשרות ושמיטה" (בקינה: "איכה ישבה חבצלת השרון"). בקינה אחרת אף הזכיר את החורבן בהקשר לשנת שמיטה והקהל: "במועד שנת השמיטה כגע הקהל לאתות" (בקינה: "ויקונן ירמיהו על יאשיהו").

את הקשר שבין החטא והעונש הסביר השפת אמת (פרשת בהר שנת תרמ"ט) כך: ארץ ישראל בחזקתנו על תנאי שנשמור בה תורה ומצוות כנדרש. כשעם ישראל לא עושה כן, ובמיוחד כשאינו שומר שמיטה, שהיא המצווה המבטאת באופן הבולט ביותר את אדנותו של הקב"ה בעולם, אזי אין לנו מקום בארץ.

התיקון השלם לגלות ולחורבן יחל אף הוא במוצאי שמיטה: "ומה ראו לומר גאולה בשביעית? אמר רבא: מתוך שעתידין ליגאל בשביעית, לפיכך קבעוה בשביעית". ובהמשך הגמרא שם: "בשביעית – מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא" (מגילה

יז ע"ב). משיח בן דוד יבוא במוצאי שביעית בזמן בו מקיימים מצוות הקהל, ובואו יחדש וירענן את שמירת המצוות בכל המערכות, האישיות והציבוריות, בשלימות הנעלה והגבוהה ביותר. המקדש בירושלים יתפוס אז מחדש את מקומו במרכז חיי האומה, יקריבו בו קרבנות ויעלו אליו לרגל ולמצוות הקהל, ויקשרו אליו מחדש את כל המצוות התלויות בארץ – ביכורים, שמיטה ויובל, וכל המצוות הכרוכות עימם כשיעלו לירושלים ולמקדש ויביאו עמם תרומה מעשר שני וביכורים: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה" (רמב"ם הל' מלכים יא, א).

אלול

ומתחיל וקורא ואלה הדברים

במהלך החודשים אב ואלול קוראים את פרשיות חומש דברים. גם המלך במעמד הקהל היה קורא חלקים נכבדים מחומש זה: "וקורא מתחילת אלה הדברים עד שמע, ושמע, והיה אם שמוע, עשר תעשר, כי תכלה לעשר, ופרשת המלך, וברכות וקללות, עד שגומר כל הפרשה" (משנה סוטה ז, ח). פרשות אלו נבחרו משום "שרוב מצוות התורה והברית נכללים בו" (אברבנאל, פרשת וילך). לאחר שנה שבה עם ישראל לא עסק בעבודות חקלאיות והפקיר את שדותיו, הרי שיש צורך להזכיר שוב את מצוות התרומות והמעשרות, מתנות העניים ועוד.

את חומש דברים אמר משה לפני העם מא' שבט ועד ליום פטירתו – ז' באדר. בתקופה זו הוא סקר את ההיסטוריה הקצרה של עם ישראל מיציאת מצרים, הוכיח ולימד את הלקח של מה שאירע, הזהיר על שעתיד לבוא, שינן את המצוות שנאמרו והוסיף עליהן מצוות חדשות. בכך נחתם פרק היציאה ממצרים והתחיל פרק חדש של הכניסה לארץ. כך גם מעמד הקהל, שאף הוא זמן של חיתום והתחלה. חג הסוכות שבמוצאי השמיטה חותם תקופה בת שבע שנים, ופותח מעגל של שבע שנים נוספות. המלך היה עומד אז כמשה רבנו בערבות מואב וממלא את תפקידו.

האדמו"ר מסוכאצ'וב (שם משמואל, דברים – פרשת וילך, תרע"ב) הסביר מדוע מעמד הקהל התקיים דווקא בסוף שנת השמיטה:

לכאורה היה יותר נכון [=לקיים את המעמד] בתחילת שנת השמיטה, שיהיה להם פנאי כל השנה ללמוד. אך הענין הוא... שלזה צריכין מקודם הכנה רבה להכין מקום בליבם לקבל הדברים, ולזה היתה הקריאה לאחר שנת השמיטה. כי ענין שמיטה פירשו המפרשים שיהיו פנויים

ממלאכתם ומעבודת האדמה להסתכל בתוך עצמם, וזאת היתה להם הכנה שיכנסו ויפעלו הדברים בעומק לבם.

על מנת שדברי התורה יופנמו יש צורך בהכנה נפשית מתאימה. הכנה זו דורשת שנה שלמה, שרק לאחריה היה בא מעמד הקהל כשיא, בהתכנסות המונית של עם ישראל ללימוד משותף של התורה.

שנת השמיטה נועדה לעצור את מרוץ החיים למשך שנה: חיים בדוחק במשך שנה, מצטמצמים, לא עוסקים כל הזמן במרדף אחר כסף, עסקאות והישגים חומריים אחרים. זוהי שנה שבה מתמלאים בתורה ורוחניות ומאפשרים התבוננות פנימית, כל אחד על עצמו, על מצבו הרוחני, המוסרי והערכי. משם ממשיכים הלאה עם כוחות רוחניים חדשים. כל מי שטרוד ושאוב כולו לעבודה, ל"ביזנס", שידמייך לעצמו מה שנה רוחנית שכזו הייתה עושה לו, גם אם סך הרווחים או ההישגים החומריים היה יורד או פוחת.

אמת היא שמצוות השמיטה נוגעת לחקלאים בלבד ולא לאנשים המתפרנסים מתחומים אחרים, אולם אנו רואים כי גם מי שעוצר ולוקח שבתון, בדרך כלל מנצל אותו למנוחה חומרית או השלמות מקצועית. מעטים מיעדים את השנה להתבוננות נפשית ופנימית, למילוי מצברים אישיים וכד'. המסר של שנת השמיטה לכל אדם הוא לדעת כיצד לצאת לחופש ממקום עבודתו, ואיך להשקיע לפחות חלק מהזמן במילוי המצברים הרוחניים. כשסוף שנת השבתון תואמת לסוף השנה בלוח העברי, הרי שאין מתאים יותר לאדם מלראותו כמלך על עצמו בקריאת הפרשות בחומש דברים, שיהוו בסיס להתחדשות אישית בקיום המצוות ולהבנה מעמיקה יותר על ייעודו ותפקידו של עם ישראל.

כיום, רבים שפורשים מעבודתם חוברים לבתי מדרש, כוללים ומסגרות אחרות, ומוצאים עצמם שקועים בלימוד בעמקות ובהרחבה. נפשם מתמלאת מלימוד התורה בשמחה ובהנאה שלמה. מרגש לראות שמסגרות שכאלו הולכות ומתרחבות ולובשות צורות שונות. אך לא צריך להמתין עד לפנסיה כדי למלא שאיפה זו. גם במהלך שנות העבודה, ובוודאי בפרק הזמן בו נוטלים חופש או שבתון, יש מקום להקדיש זמן גם לעניינים שברוח בהשקעה משמעותית יותר מ'קביעת עיתים לתורה'. אם אפשר היה לכנס את כל אותם שיצאו לשבתון להתכנסות גדולה ומרוממת, ללימוד תורה בהמון, היה בכך מעין מילוי ייעודו של מצוות הקהל.

משה רבנו באר את התורה לעיני כל ישראל לפני פטירתו, והוא התקדים ללימוד תורה בהמון, ומשם מצווה המלך לעשות כן כל שבע שנים עם תום שנת השמיטה, לקראת מעגל חדש של שבע שנים. ממצוות השמיטה וממצוות הקהל שבסופה, יוצאת קריאה אישית לכל אדם לצאת לשבתון אחת לכל כמה שנות עבודה, בכדי למלא את מצבריו הרוחניים ולשאוב מהם כוחות להמשך.